

ТЕКСТОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МЕТАФОРИ

У статті розглянуто текстотвірний потенціал метафори. Доведено, що вона є конструктивним елементом семантичного простору і формальної організації тексту, бо забезпечує зв'язність і цілісність, посилює естетику тексту, створює діалогічність та вступає у відношення інтертекстуальності.

Ключові слова: метафора, метафорична модель, розгорнута метафора, текст, інтертекст.

Проблема метафори в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. набула особливої актуальності у зв'язку зі зміною наукових парадигм та утвердженням у лінгвістичних студіях принципу антропоцентризму. У резонансній праці Дж. Лакоффа і М. Джонсона метафора була віднесена не до рівня мовної техніки, а до рівня мислення і діяльності і названа когнітивним феноменом, що забезпечує взаєморозуміння між комунікантами [12, 280]. Ця теорія стимулювала вивчення метафори в різних напрямках, одним із яких став текстоцентричний. На основі аналізу текстів різних стилів вчені намагалися розкрити роль метафори в процесах пізнання світу, організації досвіду людини, структуруванні набутих знань, вивчити вплив метафори на відношення людей до дійсності і на конкретні форми взаємодії з нею тощо. Текстотвірний потенціал метафори різною мірою описаний у працях І. Р. Гальперина, В. М. Теля, А. М. Баранова, Н. А. Кузьміної, А. П. Чудинова, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, В. А. Кухаренка, О. О. Селіванової та ін., проте системного аналізу цієї проблеми в українській лінгвістиці немає.

Мета цієї статті полягає в доведенні того, що метафора є конструктивним елементом семантичного простору і формальної організації тексту: вона забезпечує зв'язність і цілісність, посилює естетику тексту, створює діалогічність, а також здатна вступати у відношення інтертекстуальності.

До мовних засобів зв'язності традиційно відносять лексичні повтори, синоніми, антоніми, гіпоніми й гіпероніми, холоніми й партоніми, однотематичні слова тощо. Між лексичними одиницями, які перебувають в одному із таких відношень, встановлюється семантичне узгодження, яке у взаємодії із семантичною структурою висловлення та на основі міжфразових валентностей забезпечує семантичну зв'язність тексту [19, 528]. Граматичними засобами зв'язності вважають співвідносність часово-видових форм дієслів, займенники, сполучники, сполучні слова, частки, вставні слова і словосполучення, порядок слів, окличні і питальні речення [6, 77; 18, 215; 13, 88; 4, 148]. Ці засоби зв'язності називають логічними, оскільки за їх допомогою відбувається послідовне розгортання змісту, реалізуються часові, просторові, причинно-наслідкові відношення між частинами тексту [6, 80].

Метафору зазвичай розглядають серед лексичних засобів зв'язності, оскільки вона є різновидом вторинної номінації і здатна вступати в різні лексико-семантичні зв'язки з іншими лексичними одиницями, вжитими як у прямому, так і в переносному значенні, забезпечуючи тематичну єдність тексту і водночас урізноманітнюючи висловлення та посилюючи його емоційно-експресивне забарвлення. Синонімічні й антонімічні відношення у межах одного контексту можуть утворюватися і між індивідуально-авторськими метафорами, що також дає змогу досягти зв'язності і цілісності тексту: *Похитується в грядці, як султан, // в осінній час увінчаний чалмою, – // **міністр-індус**, вчарований собою, // бо має грані зуби й гарний стан. // Та ця його міністрість – то омана: //насправді ж він **запеклий чорнороб**, // його помпи із вечора до рана // сопуть як прокляті, і не дурний сироп // вони помпують із земних цистерен, // не білизну й не чорноту, як терен, – // **часник** втягає в себе лють земну: // **людський посол**, він жертвує собою, // щоби земля родила нам з тобою // по картоплині і по кавуну (І. Малкович). Метафори **міністр-індус**, **запеклий чорнороб**, **людський посол**, позначаючи один і той же предмет зображення **часник**, висвітлюють різні його грані, творять багатоплановий персоніфікований образ. Єдність теми, яка є необхідною умовою цілісності тексту, досягається тотожністю референції названих метафор та слова **часник**, вжитого у прямому значенні. У процесі метафоризації, як відомо, відбувається порушення семантичного узгодження, але його компенсує семна динаміка, яка, за твердженням О.О. Селіванової, “в подібних випадках контекстуалізована смисловою, зокрема асоціативною зв'язністю, опосередкованою когнітивними механізмами породження і сприйняття” [18, 219].*

Зв'язність тексту може формуватися метафорою уже із заголовка, який, маючи відносну автосемантичність, виражає у компресованому вигляді зміст усього тексту. Відбувається це не тільки

шляхом повтору заголовних слів у тексті, а й іншим чином. Наприклад, завдяки здатності метафори зближувати поняття, непов'язані часовими, просторовими, причинно-наслідковими та ін. відношеннями, у тексті встановлюється асоціативна зв'язність. В. А. Кухаренко зазначає: “Семантична специфіка заголовка полягає у тому, що в ньому одночасно здійснюється і конкретизація, і генералізація значення” [11, 101]. Конкретизація, на думку вченого, відбувається шляхом “прив'язування до певної ситуації, представленій в тексті”, а генералізація – залученням до розшифрування заголовка різних елементів тексту [11, 101]. У метафорі-заголовку ці процеси мають деякі особливості. Семантична місткість метафори, синтетичність, дифузність значення породжують численні інтерпретації її. Виступаючи у ролі заголовка, який є комунікативно виділеною, сильною позицією тексту, метафора привертає увагу читача, зацікавлює його, викликає різнопланові асоціації, вказує на потенційне спрямування подальшого тексту та задає ракурс осмислення проблеми. Така метафора стає елементом художньої інтриги, втягуючи читача у змістове поле тексту і мовну гру. Зміст метафори-заголовка розкривається у межах усього тексту і має суб'єктивний характер, бо пов'язаний як з індивідуально-авторським світорозумінням, так і з особливостями читацького сприйняття. У генералізації значення метафори-заголовка беруть участь усі важливі елементи текстової структури, які і впливають на зміну змісту заголовка “на вході до тексту і на виході з нього” [11, 105]. Наприклад, одна з поезій Б.-І. Антонича має назву “Зелена Євангелія”. У прямому значенні слово *Євангеліє* позначає частину Біблії (головну частину Нового завіту), в якій вміщено розповіді про життя та повчання Ісуса Христа, а прикметник *зелений* виражає ознаку предмета за кольором. Проте подальший віршовий текст не реалізує цих значень: *Весна – неначе карусель, // на каруселі білі коні. // Гірське село, в садах морель, // і місяць, мов тюльпан, червоний. // Стіл ясенювий, на столі // слов'янський дзбан, у дзбані сонце. // Ти поклоняйся лиш землі, // землі стобарвній, наче сон цей!* (Б.-І. Антонич). У наведених рядках відбувається семантична трансформація заголовка і розкривається його метафоричний зміст. Із пройнятого пантеїстичним розумінням природи тексту впливає: Євангелієм є сама природа, а людина, за Б.-І. Антоничем, – “частина природи, як трава, вільхи, зозулі, лисиці тощо. Частина, органічно зв'язана з загальним біологічним ростом” [16, 26]. Усвідомлення цього значення читачем відбувається ретроспективно, під час повернення до заголовка після завершення тексту. Метафора-заголовок в такий спосіб зв'язує початок і кінець тексту, актуалізуючи категорії зв'язності і цілісності.

Текстотвірний потенціал метафори реалізується і в разі її масштабного розгортання, коли вона виступає конструктивним елементом композиції вірша. Охоплюючи весь текст або значну його частину, метафора перетворюється в макрообраз, який забезпечує цілісність тексту: *Вітер хворий віє стиха. // Ледве ходє, ледве диха, // То щось думає неначе // І без голосу заплаче. // То в гаю зламає гілку, // Стане, виструже сопілку // І на дудці тихо грає, // І проходим серце крає. // То біжить над море синє, // То на гори тихо лине // І над кручею в задумі // Передумає всі думи. // Часом гнів його ужале, // Він забуде болі, жалі, – // Він як вихор вже несеться, // І шаліє, і сміється* (О. Олесь). Наведений текст являє собою послідовне поєднання інтегративних компонентів, що утворюють багатоступінчасту структуру. Персоніфікаційний ефект цієї розгорнутої метафори формується поступово: спочатку вживається означення *хворий*, яке характеризує фіктивний денотат, потім присудки *ходє, диха, думає* та ін. які, маючи ту, що й означення, денотативну співвіднесеність, репрезентують вітер як людину. Потужний емоційно-експресивний заряд та семантична ємність розгорнутої метафори забезпечують високий ступінь виразності й інформативності віршового тексту. Розгорнуті метафоричні моделі наявні у віршових текстах митців з яскравим образним мисленням, багатою поетичною уявою.

Найчастіше масштабного розгортання в українській поезії ХХ ст. набувають антропоморфні моделі: *людина* → *осінь* (Б. Лепкий, В. Свідзинський, В. Сосюра, Є.Плужник, А. Малишко, Л. Костенко, І. Калинець, О. Забужко), *людина* → *вітер* (Б. Лепкий, О. Олесь, Б.-І. Антонич, М. Рильський, В. Сосюра, В. Симоненко, Л. Костенко, В. Вовк, А. Мойсієнко), *людина* → *ніч* (Б. Лепкий, О. Олесь, М. Зеров, В. Сосюра, В. Симоненко, В. Вовк), *людина* → *вечір* (О. Олесь, М. Йогансен, Б.-І. Антонич, М. Семенко, П. Тичина, В. Сосюра, Л. Костенко, І. Драч, В. Симоненко), *людина* → *земля* (Б. Лепкий, Т. Осьмачка, М. Рильський, Є. Маланюк, О.Ольжич, А. Малишко, В. Симоненко, І. Калинець), *людина* → *дощ* (В.Свідзинський, М. Рильський, Л. Первомайський, А. Малишко, Е.Андієвська) *людина* → *день* (П. Тичина, М. Йогансен, М. Семенко, В.Стус, В. Вовк) та ін. Рідше розгортаються метафоричні моделі інших типів, наприклад, зооморфні: *голуб* → *вечір* (В.Свідзинський); *бик* → *гроза*, *змії* → *блискавки* (П. Филипович); *вівці* → *хмари*, *пес* → *потяг* (М. Йогансен); фітоморфні: *квітка* → *осінь* (В.Свідзинський); *тюльпан* → *сонце*, *рослина* → *мова* (М. Бажан); реіморфна: *траверс*, *будова* → *поезія* (Л. Первомайський).

У віршовий текст розгортається переважно ключова метафора, яка репрезентує центральний образ поезії. З нею узгоджується кілька близьких за змістом метафор, що доповнюють одна одну і посилюють мотивованість образу шляхом повторного поєднання двох номінативних планів: прямого і образно-асоціативного. Ці метафори пов'язують окремі частини віршового тексту між собою, утворюючи змістову цілісність. Наприклад, у поезії Л. Костенко "Осінь дикунська" осіння негода асоціюється з дикунським обрядом жертвоприношення. У тексті переважають метафори, які належать до моделі *ліс – це дикунське плем'я*. Стрижневою виступає метафора *зелені папуаси*, з якою узгоджуються інші індивідуально-авторські метафори: *Кошлатий вітер-голодранець // в полях розхристує туман, // танцює юродивий танець, // б'є в бубон сонця, як шаман. // І, настовбурчивши окраси - // зап'ястя, пера, пояси - // гудуть зелені папуаси, // лисніють литками ліси. // Туцюють з вивертом і свистом, // трясуть глищевий тамбурін // і вигинають мускулисто // янтарні спини стовбурів. // Сосновим потом пахне пряно. // Гугнявить бубон в жовтий рев. // Дрижать скелети дерев'яні // іноплемянників-дерев. // Бредуть приречено – ні скарги - // високі бранці край доріг... // І падають багрянні скальпи // шаману сивому до ніг (Л. Костенко)*. У наведеному тексті паралельно розгортаються два інформаційні плани: прямий і образно-асоціативний. Стрижнева метафора *папуаси*, виступаючи у ролі підмета, виконує номінативну функцію і співвідноситься з суб'єктом повідомлення елементивом (діяч-неістота) *деревя*. Водночас присудок *гудуть* узгоджується з фіктивним денотатом метафори *папуаси*, а означення *зелені* вказує на реальний денотат. Розгортання стрижневої метафори відбувається і в наступних реченнях, де спостерігаються аналогічні описаним семантичні процеси, тобто присудки узгоджуються з фіктивним денотатом *дикуни* (*туцюють, трясуть, вигинають, дрижать, бредуть*), а означення характеризують реальний денотат елементив *деревя* (*глищевий, янтарні, сосновим, дерев'яні, високі*). Переважна більшість використаних у тексті метафор входять до понятійної сфери "людина" або тісно пов'язані з нею і в своїй сукупності творять цілісний антропоморфний образ осінньої негоди. Розгорнута метафора, об'єднуючи два інформаційні плани і представляючи їх як одне ціле, виступає конструктивним елементом віршового тексту.

Текстову рамку цієї поезії творить антропоморфна метафора вітру, яка безпосередньо пов'язана із стрижневою метафорою. Наявність цієї метафори у "сильних" (початку і кінця) позиціях тексту свідчить про її визначальну роль. Вітер-шаман виступає як центральна фігура описаного дійства, але вербально виражений він тільки в першій строфі й останньому рядку поезії, в інших частинах тексту описуються наслідки його дій через розгортання метафоричної моделі *ліс – це дикунське плем'я*. Варто зауважити, що в першій строфі наведеного тексту подібність вітру і шамана представлена порівнянням, а в останній строфі – метафорою. На думку вчених, порівняння може передавати постійну і змінну подібність, а метафора завжди передає стійку подібність [1, 27]. Трансформували порівняння в метафору, поетеса в образній формі розкрила сутність явища (вітру), його характерну властивість та досягла повноти зображення.

За обсягом і структурою розгорнуті метафори, виявлені в українській поезії ХХ ст., неоднорідні, що пояснюється впливом індивідуальних особливостей митця, а також літературної школи чи стилісового напрямку. Вони можуть реалізуватися у вигляді різних типів речень, охоплювати два і більше речення, втягувати у сферу своєї дії увесь текст, розгортатися лінійно і нелінійно. Дослідник російської метафори В. П. Москвін пропонує аналізувати розгорнуті метафори за трьома параметрами: кількісним – за кількістю ланок, які утворюють метафоричний ланцюг (двочленні, тричленні, ... п'ятичленні); логічною послідовністю компонентів метафори (початкова метафора і метафорична розгортка); ступенем повноти метафори (наявність або відсутність початкової метафори) [14, 137]. Такий аналіз вважаємо неповним, оскільки в ньому не взято до уваги важливі, на наш погляд, чинники, а саме специфіку семантичної структури розгорнутої метафори та композиційно-стилістичні особливості тексту. Визначене авторською інтенцією розгортання метафори безпосередньо пов'язане із композицією тексту, тому необхідно враховувати, крім логічної послідовності компонентів, також їх структурні відношення, характер розгортання (лінійний / нелінійний). Це дасть змогу не тільки повніше охарактеризувати метафору, а й простежити особливості розгортання тексту в ході реалізації авторського задуму. Сказане має важливе значення для вивчення розгорнутих метафор у віршовому тексті, де діють інші, ніж у прозі, закони, а поетична форма виконує виражально-зображальну функцію.

Вивченням розгорнутої метафори займався і А. П. Чудинов. Досліджуючи закономірності метафоричного моделювання в сучасному політичному мовленні Росії, вчений виділив три основні типи розгортання метафор у публіцистичному тексті: розгортання однієї ключової моделі; паралельне розгортання двох-трьох моделей; використання різноманітних моделей [20, 113 – 124]. У цій класифікації також не враховані специфіка семантичної структури розгорнутої метафори та

композиційно-стилістичні особливості тексту. Незважаючи на те, що названі вченим типи розгортання метафор наявні й у віршових текстах, застосування наведеної класифікації до поезії не дасть бажаних результатів. Пояснюємо це зокрема специфікою ритмічно організованого мовлення та тим, що у віршових текстах чітко виокремлені типи розгортання метафор трапляються рідше, ніж у публіцистичному мовленні.

Віршовий текст являє собою складну, організовану за певними правилами віршування функціонально-естетичну систему, що постала під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників: культурно-історичного та естетичного просторів, часу і місця написання тексту, соціального статусу й освітнього рівня автора, його психологічних й антропологічних особливостей тощо. Суб'єктивне начало у мистецтві більш активне, ніж в інших сферах людської діяльності. У віршовому тексті реалізується естетична програма митця, виражаються його погляди, переконання, світогляд, тому мотивованість мовних елементів у віршовому тексті принципово інша, ніж, наприклад, у текстах публіцистичного стилю [15, 65; 1, 9 – 20]. Поезія – це форма вираження образного мислення, яке за своєю природою метафоричне. Поетичні метафори та їх розгортання у віршовому тексті, будучи підпорядкованими законам віршового мовлення, характеризують індивідуальність письменника, особливості його сприйняття і відтворення світу та відповідають його естетичному ідеалу. Так, наприклад, основним способом поетичного вираження думки І. Драча є парадоксальна метафора, яка моделює образний світ автора – світ уяви, фантазії, почуттів. Реальність у поета, за словами М. Г. Жулинського, “метафорично переростає, перетворюється, переплавляється під світлом асоціативних спалахів у своєрідний орнамент смислів, значень, ідей” [7, 12]. Характерним для віршових текстів І. Драча є нанизання, накопичення метафор, які в сукупності творять багатогранний і багатозначний образ: “Витворюється враження, що цей образ набухає і раптом розривається і розбризкується фонтаном смислів...” [7, 11]. Це своєрідний калейдоскоп тематично пов'язаних метафор, кожна з яких образно репрезентує певну грань звичайного і буденного предмета: *Рву молоду кропиву – // Юну свою сестру. // Люблю її гостру гриву. // Ненаситну її журу. // Суть її одчайдушну. // Жало її копита. // Мою розпаношлу душу // Живою вона розверта. // Її табуни зелені // Рвуть сміття моїх пустирів. // В нуднім моїм цілоденні – // Пекло її прапорів. // Зелені вогненні роти, // А нумо на штурм барикад! // Хто з вас зуміє збороти // Її безсмертний джихад?! (І. Драч).* Отже, надмірна активність суб'єктивного начала, а також ряд обмежень, що діють у віршових текстах, посилює семантичне навантаження та важливість кожного елемента структури. Тому, на нашу думку, аналіз розгорнутих метафоричних моделей у віршовому тексті доцільно проводити не тільки з урахуванням семантичних і структурно-граматичних чинників, а й структури образу, породжуваного розгорнутою метафорою, та композиційно-стилістичних особливостей всього тексту.

У віршовому тексті метафора часто виступає маркером інтертекстуальності, тобто вказує на зв'язок певного тексту з іншими текстами. Інтертекстуальність – наявність у тексті слідів інших текстів, які засвідчують його належність єдиному для певного соціуму культурному простору [М. М. Бахтін, Р. Барт, Ю. Крістева, К. Леві-Стросс, Ю. Лотман, М. Ріфатер, Ж. Женетт, О. Г. Ревзіна, Н. А. Кузьміна, А. П. Чудинов, А. М. Баранов, О. О. Селіванова, М. Зубрицька]. Це поняття сформувалося під впливом філософії постмодернізму (увела семіолог і літературознавець Ю. Крістева) і позначає в сучасній науці невід'ємну рису тексту, його категорію [19, 191]. Інтертекстуальність притаманна не тільки текстам постмодерністської літератури, а характеризує будь-який текст. У поезії це явище представлене досить широко і виявляється переважно в структурній організації віршового тексту та його змістовому наповненні. Маркерами інтертекстуальності у віршових текстах ХХ ст. часто виступають метафори, сформовані на основі архетипних моделей. Вони наявні у творчості представників усіх без винятку літературних шкіл і напрямів, бо пов'язані із загальнолюдськими і національними культурними традиціями, із колективним баченням світу та стосуються важливих аспектів життя людини [9, 372]. Архетипні моделі, які лежать в їх основі, являють собою “конденсатори енергії, що виконують стабілізаційні й антихаосогенні функції” [10, 215]. Тому у віршовому тексті метафори, сформовані на основі архетипних моделей, є ефективним засобом збереження, а також передавання, перетворення знань про довкілля та своєрідним каталізатором пізнавальних процесів. Будучи частиною тексту або й цілим текстом, ці метафори вступають в інтертекстуальні зв'язки, занурюючи текст в континуум національної культури, формуючи складну семантичну структуру вміщених один в одного змістів та демонструючи багатоманітність відтінків змісту, семантичних нюансів, індивідуальних обертонів.

Найчастіше в українській поезії ХХ ст. маркерами інтертекстуальності виступають метафори, сформовані на основі таких архетипних моделей: *мати* → *земля*, *тканина* → *небо*, *око* ↔ *небесне світило*, *сон* → *смерть*, *істота* → *смерть*, *рух* → *життя*, *вода* → *життя*, *вода* → *світло*, *пора*

року → вік людини, час дня → вік людини, істота → доля, істота → душа, вода → мова, істота → мова, рослина → мова та ін. Наприклад, архетипна метафорична модель *вода → життя* лежить в основі таких поетичних метафор: *прозора співає струмисько биття* (М. Драй-Хмара); *забурлить життя стояче плесо* (Є. Маланюк); *Ріка життя уже тече повз мене. // І жди-не-жди, і скільки не чекай – // та оббігає течія шалена // забуту гору і забутий гай* (В. Стус); *Ріка життя така бурхлива // До моря синього спішить* (Г. Чубач). Тексти, що містять ці метафори, пов'язані між собою і беруть участь у перманентному процесі змістообміну з широким культурним середовищем.

Поетична метафора *мед сонця*, через посередництво якої часто встановлюються інтертекстуальні зв'язки в українській поезії ХХ ст., теж має міфологічне підґрунтя. Вона сформувалася на основі міфу “Зоря, ключі, роса і мед”, над яким працював ще О. О. Потєбня: “Зоря на світанку ключем відмикає небесні ворота і випускає Сонце на небо. Сонце наздоганяє красуню-дівчину Зорю, що втікає, і вона стає криницею. На землю падає свята роса, яка запліднює землю. Бджоли п'ють росу й приносять солодкий мед. Народжується життя” [5, 203]. Виходячи з аналізу міфу, можна зробити висновок, що в конструкції *мед сонця* наявні не тільки метафоричні, а й метонімічні відношення, проте це ніяк не впливає на її інтертекстуальність. У наведеному прикладі звертає на себе увагу інший чинник: міф висвітлює не ті властивості меду, які профільно наведена конструкція в українській поезії: *На снозах літа високих // Щодня густіший мед сонця* (В. Свідзинський), *О сонце... Я в твоїм меду // над мукою, над брудом* (В. Сосюра), *Гарячий день розлив пекуче злото // І сам втопивсь у сонячній меду* (Є. Маланюк), *Любив ти землю, // теплу і рясну, // У яблуках багряносілих, з літа // Налитих медом сонця* (А. Малишко), *Вже в стільниках стерні немає меду сонця* (Л. Костенко), *Із човників твоїх долонь // стікає сонця мед на мене* (І. Калинець). У міфі йдеться про народження життя, а у віршових текстах – про властивості сонячного світла. А.М. Баранов у таких випадках рекомендує відмежувати властивості, профільовані в аналізованому тексті, від властивостей, висвітлюваних в інших текстах, з якими пов'язана метафора [2, 101]. Це, безперечно, актуально для лінгвістичної експертизи публічного мовлення, проблемами якої займається автор, але під час вивчення поетичної метафори, на нашу думку, важливо враховувати тексти, які стали джерелом її формування. Такий підхід дасть змогу не тільки глибше зрозуміти метафору, а й простежити процесуальність конституювання змісту “як його рух в культурному середовищі – крізь тексти, кожний із яких являє собою конкретну семантичну конфігурацію багатьох змістових потоків” [17, 335].

Інтертекстуальні зв'язки встановлюються також завдяки використанню у віршовому тексті метафор літературного походження (їх ще називають прецедентними [2, 101; 20, 146]): *І ляли святоші вузьколобі // Його пісень премудрогожий сад; Ломикамению, цвіте зоряний, // Бідне серце з важкими мандрами!; І Довженковими піснями зачарована снить Десна;* (Із тв. А. Малишка). Виділені метафори актуалізують тексти відомих творів української літератури (збірки Г. Сковороди “Сад божественних пісень”, поезії Лесі Українки “Уривки з листа”, повісті О. Довженка “Зачарована Десна”) та увиразнюють і поглиблюють домінантні ідеї, висвітлювані у віршових текстах А. Малишка. Інтертекстуальні зв'язки передбачені темою і змістом кожного із текстів митця та розраховані на наявність культурної компетенції читача, яка дає змогу сприймати зміст у всій його повноті, а також сприяє розширенню й оновленню глобального інтертексту.

Інтертекстуальність зумовлена діалогічністю тексту – зв'язком тексту, особистісної свідомості автора й читача з кодом культури в її розвитку, зокрема, і з іншими текстами, як попередніми, так і наступними [19;130]. Не вдаючись у детальний аналіз, зауважимо, що категорія діалогічності реалізується в підкатегоріях суб'єктності й адресованості, пов'язаних із образами автора й адресата [4, 165]. Автор і адресат визначають структуру, семантику і прагматику тексту. У тексті виражена мовленнєво-мисленнєва діяльність суб'єкта, розрахована на відповідну реакцію читача / слухача, на його сприйняття. “Слово хоче бути почутим, мати відповідь і знову відповідати на відповідь, і так ad infinitum. Воно вступає в діалог, який не має смислового завершення” [3, 421]. Ці слова М. М. Бахтіна стосуються і літературного діалогу, уможливленого кореляцією писання – читання. Отже, текст одночасно постає і як результат діяльності адресанта, і як матеріал для діяльності адресата.

Метафора діалогічна за своєю природою, тому вона є продуктивним способом створення інтертекстуального діалогу. Відображуючи, з одного боку, універсальні закони світобудови, а з другого – індивідуально-авторські уявлення про дійсність, метафора репрезентує діалог між культурою і автором [9, 372]. Водночас реалізована в тексті метафора вступає в діалог із читачем / слухачем, під час якого не стільки виражає інваріантний зміст, скільки викликає численні інтерпретації. “Силове поле, що виникає між автором і читачем за посередництвом тексту, – зазначає

М. Зубрицька, – здатне витворювати якнайширшу амплітуду рецепційних коливань, яка свідчить про діалектичну єдність принципу варіативності та інваріативності в процесі сенсотворення” [8, 183]. На варіативну множинність інтерпретацій тексту впливає безліч чинників, але чільне місце серед них, на нашу думку, посідає метафора. Як результат взаємодії індивідуального й загальнонародного, емоційного і раціонального чинників у свідомості письменника, метафора долучає читача/ слухача до загальнолюдської і національної культури, стимулює його творчу уяву, виступає джерелом естетичної насолоди, відкриває шлях до співтворчості.

Отже, із сказаного випливає, що метафора є конструктивним елементом семантичного простору і формальної організації тексту, тому що забезпечує зв'язність і цілісність, посилює естетику тексту, створює діалогічність та вступає у відношення інтертекстуальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Метафора і дискурс. // Теория метафоры: Сборник. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5 – 32.
2. Баранов А.Н. Лингвистическая экспертиза текста: теория и практика: Учебное пособие. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 592 с.
3. Бахтін М. М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М.Зубрицької. – 2-е вид., допов. – Львів: Літопис, 2001. – С.416 – 422.
4. Болотнова Н.С. Филологический анализ текста: Учебное пособие. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 520 с.
5. Войтович В.М. Українська міфологія. – Вид. 2-ге, стереотип. – К.: Либідь, 2005. – 664 с.
6. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. – М.: Наука, 1981. – 140 с.
7. Жулинський М. Поетичний їжак з головою сатира і волоссям кольору витіпаних конопель. // Драч І.Ф. Анатомія блискавки: Поезії, проза. – Харків: Фоліо, 2002. – С. 3 – 30.
8. Зубрицька М. Ното legens: читання як соціокультурний феномен. – Львів: Часопис, 2004. – 352 с.
9. Кравець Л. В. Метафорична репрезентація національної культури в українській поезії ХХ ст. // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди”: Науково-теоретичний збірник. – Тернопіль: Астон, 2006. – С. 371 – 377.
10. Кузьміна Н.А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 268 с.
11. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту: Навчальний посібник. – Вінниця: Нова книга, 2004. – 272 с.
12. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А.Н.Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
13. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: Навчальний посібник. – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – 360 с.
14. Москвин В. П. Русская метафора: Очерк семиотической теории. – Изд. 2-е. – М.: ЛЕНАНД, 2006. – 184 с.
15. Одинцов В.В. Стилистика текста. – Изд. 2-е, стереотипное. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 264 с.
16. Павличко Д. В. Незгасаючий перстень життя. // Антонич Б.-І. Велика гармонія: (Модерністична поезія ХХ ст.). / Упоряд., передм., прим. Д. В. Павличка. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К.: Веселка, 2003. – С. 5 – 40.
17. Постмодернизм. Энциклопедия. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1040 с.
18. СЕЛИВАНОВА Е.А. ОСНОВЫ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ ТЕКСТА И КОММУНИКАЦИИ. – К.: ЦУЛ, “ФИТОСОЦИОЦЕНТР”, 2002. – 336 С.
19. СЕЛИВАНОВА О.О. СУЧАСНА ЛІНГВІСТИКА: ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ. – ПОЛТАВА: ДОВКІЛЛЯ-К, 2006. – 716 С.
20. Чудинов А. П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации. – Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. пед. ун-та, 2003. – 249 с.

The Article deals with the text formation potential of the metaphor. It is proved that it is a constituent of the semantic space and a formal organization of the text because it ensures the coherence and integrity, intensifies the esthetic component of the text, creates the dialogic nature and establishes intertextual relations.

Key words: metaphor, a metaphoric model, a full-scaled metaphor, text, intertext.